

آشنایی با کتاب

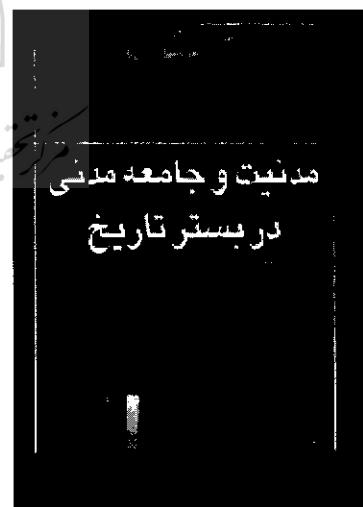
مدنیت و جامعه مدنی در بستر تاریخ

• محمدحسین بوچانی

شهر، فرهنگ و جامعه مدنی است. این اثر برنده جایزه کتاب ملی امریکا بوده و تاکنون مبنای تهیه شش فیلم مستند تحت عنوان «لوئیز ممفورد و شهر» قرار گرفته که توسط هیأت ملی فیلم کانادا تهیه و طی چهل سال گذشته در بسیاری از کشورهای جهان به نمایش در آمده است. ممفورد در طول زندگی پژوهشی خود حدودسی جلد کتاب و صدھا مقاله در مجلات معتبر علمی جهان تألیف و منتشر ساخته است.

نخستین اثر تخصصی او داستان آرمان شهری آنام دارد. از جمله دیگر آثار او می‌توان به: فرهنگ شهرها^۱، فنون و تمدن^۲، ایمان برای زندگی^۳ و فنون و توسعه انسانی^۴ اشاره کرد. مفهوم شهر مورد نظر ممفورد کاملاً بسیط بوده و عبارت از جامعه پیچیده‌ای است که کار اصلی آن فرهنگ‌سازی و پژوهش شخصیت است. او شهر را در نقطه مقابل روستا قرار می‌دهد. به عبارت دیگر، شهر مورد نظر او همان معنایی است که از جامعه مدنی برداشت می‌شود. به همین دلیل عنوان کتاب توسط مترجم به مدنیت و جامعه مدنی در بستر تاریخ ترجمه شده است.

مفورد، شهر و به طور کلی شهر نشینی را «که مترجم از آن به عنوان جامعه مدنی نام می‌برد» در دو بعد کالبدی و اجتماعی بررسی می‌کند: «در بعد فیزیکی، شهر جایی است ثابت برای استقرار آدمی و محتوای اجتماعی آن، از سوی دیگر ظرف و پوسته شهر باید آن قدر انعطاف داشته باشد که بتواند کنش‌ها و واکنش‌های جامعه را برتابد و به پرورش مدنیت (شهرگاری) کمک کند. شهر هر زمان لازم باشد باید پوست بیندازد و پوسته نوباید در خور محتوایی متحول شده در

■ مدنیت و جامعه مدنی در بستر تاریخ: خاستگاه‌ها، دگرگونی‌ها و دور نماهای آن

■ نویسنده: لوئیز ممفورد

■ مترجم: دکتر احمد عظیمی بلورین

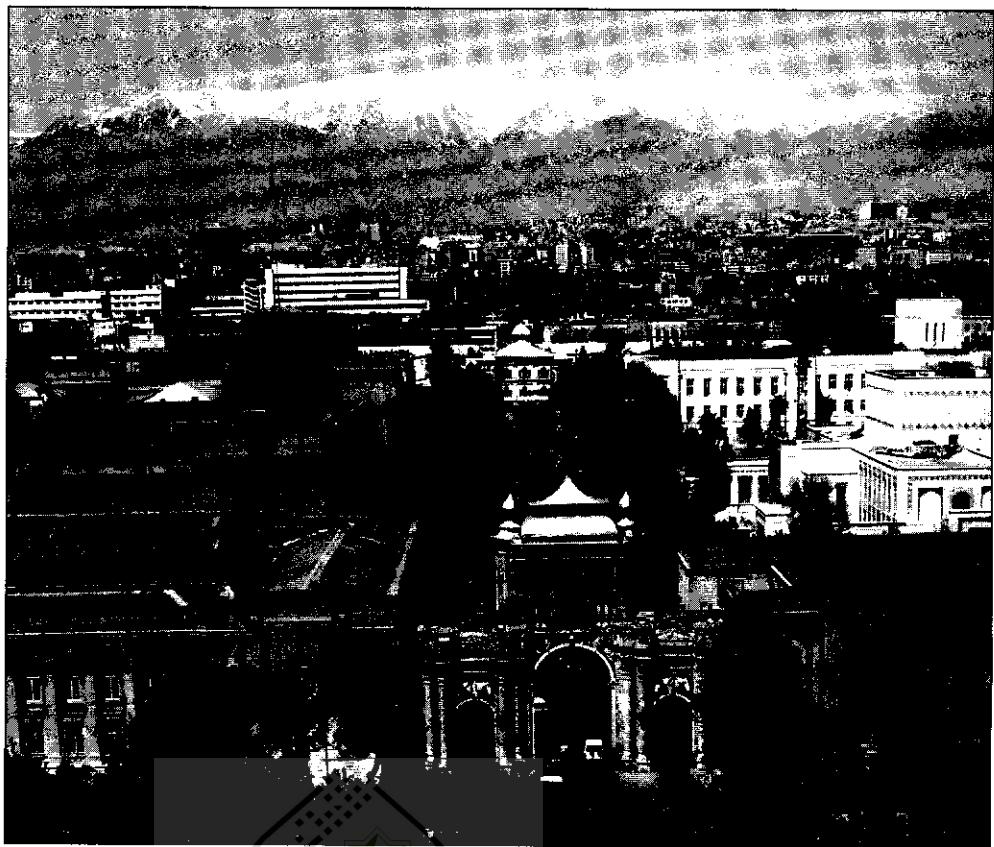
■ ناشر: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۸۱، ۸۹۴ ص، چاپ اول، ۷۵۰۰۰ ریال، شابک ۷-۴۸۶-۳۱۷

۹۶۴

شهر در گذر تاریخ، خاستگاه‌ها، دگرگونی‌ها و دور نماهای آن، گفتاری در پیدایش تاشکل‌گیری و توسعه جامعه شهری^۱، عنوان مهم‌ترین کتاب پروفسور لوئیز ممفورد، از برجسته‌ترین اساتید تاریخ

▶ نمایی از دروازه ارگ، شهر تهران

کارکرد عمدۀ شهر این است
که قدرت را به شکل، انوّری
را به فرهنگ، ماده مرده را به
نمادهای زندۀ هنری و
تولید مثل بیولوژیکی را به
خلافیت اجتماعی تبدیل کند

پدیده‌ای به درجه شناخت فرآیند
تاریخی آن پدیده گره می‌خورد،
همه فعالیت‌ها و کارکردهای
شخصی و سازمان شهر را در بر
می‌گیرد. تنها با طرح ریزی چنین
انگاره‌ای می‌توان به شکل تازه
شهر دست یافت.

«شکل‌گیری شهر» عنوان
بخش دوم کتاب است. معرفه
معتقد است که برای تغییر و تعبیر

آن چیزی که در شهر واقع شده است، باید به تحلیل فنون،
سیاست‌ها، مذاهب و بالاتر از همه به جنبه‌های مذهبی تحول
پرداخت. اکنون شهر همان‌طور که از حیث کالبدی فروپاشیده و
دیوارهای خود را فرو ریخته است، از حیث اجتماعی نیز دچار نوعی
بی‌هدفی گردیده و نمی‌توان سرنوشت آن را پیش‌بینی کرد.

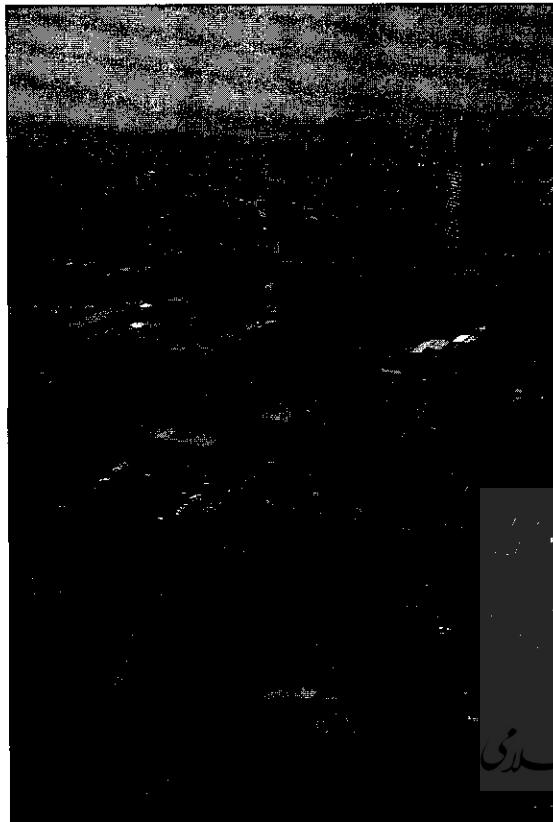
بدین ترتیب ارزشمندترین اختراق‌گروهی انسان، یعنی شهرکه
از نظر ارزشمندی انتقال فرهنگ پس از زیان قرار دارد از همان آغاز
به صورت ظرف حاوی نیروهای تجزیه کننده درونی درآمد که در
جهت نابودکردن و انهدام دائم، هدف‌گیری شده بودند.

بخش سوم به شکل‌گیری و الگوهای نیایی و بخش چهارم به
ماهیت شهر کهنه می‌پردازد. پژوهش در این رابطه نویسنده را به
مطالعه شهرهای جلگه‌ای و معماری ویرانه‌های شهری کشانده
است. در این دو بخش به مسائل پایه‌ای شکل‌گیری شهرها پرداخته

زمان و مکان مناسب با آن باشد.
این فرایند دائمی است. رابطه و
تأثیرات متقابل این دو اساس بحث
نویسنده را تشکیل می‌دهد. «
کتاب با دیباچه‌ای علمی و
کاملاً هدفدار شروع و سپس در
هجده بخش ترجمه شده است.
بخش اول با عنوان «پناهگاه،
ده و در» به مباحث مختلفی از جمله
شهر در گذر تاریخ، گورستان‌ها و

نیاشگاه‌ها و بومی کردن روستا می‌پردازد، نویسنده معتقد است
شناخت هر پدیده‌ای به درجه شناخت فرآیند تاریخی آن پدیده گره
می‌خورد با چنین برداشتی از درک فرایند تاریخی شهرها و نحوه آن،
ممفوود به بررسی تاریخ شهر و به طور کلی سکونتگاه‌های انسانی
پرداخته است. او معتقد است «اگر بخواهیم شالوده تازه‌ای برای
زندگی شهری بریزیم، باید ماهیت تاریخی آن را درک کنیم و
کارکردهای نخستین و بعدی آن و آن چه را که در آینده به آن افزوده
می‌شود، از یکدیگر تمیز دهیم. بدون کنکاش دقیق در تاریخ، ذهن
ما توان لازم را برای برداشتن گامی صبورانه در آینده نخواهد
داشت.» زیرا بخش عمدۀ ای از طرح‌های کنونی ماوسیاری از آنچه
ما آن را طرح‌های پیشرفتی می‌دانیم چیزی جز تصویرهای مکانیکی و
خسته‌کننده از پیکرهای شهری و منطقه‌ای نیست.
بنابراین «ما به انگاره‌ای تازه از نظم نیازمندیم که شناخت هر

نمایی از شهر تهران ▼

شهرهای امروزی تجارت خوبی دربرداشته باشند.

به طور مثال به عقیده نویسنده از نقطه نظر سیاست و شهرگرایی، رم به صورت درسی که باید از آن پرهیز کرد باقی مانده است. تاریخ آن ارائه کننده یک سلسله عالائم خطر برای هشدار دادن به کسی است که در زندگانی در مسیر غلط به حرکت می‌افتد. هر کجا که از دحام جمعیت به حد سراسام آر و خفه کننده می‌رسد، هرگاه که اجاره بها سیر صعودی بپیماید و شرایط مسکن بدشود و هر کجا که بهره کشی یک سویه از سرمین های دور دست افزایش می‌یابد؛ در آن جا سابقه ذهنی و اقدامات رومی‌ها خود به خود زنده می‌شود.

در ادامه بخش دوازدهم با عنوان «ساختار قرت باروک»، بخش سیزدهم با عنوان «دربار، خودنمایی و پایتخت» و بخش چهاردهم با عنوان «گسترش بازرگانی و از هم پاشیدگی شهری» به رشتۀ تحریر درآمده است.

«برای درک مفهوم شهر پس از سده‌های میانی، انسان باید نسبت به تفسیری که از رسانس می‌شود و هنوز هم باب طبع روز و مورد پسند است - یعنی نهضتی که مفهوم آن حرکت به سوی آزادی و برقراری دوباره شأن انسانی شناخته شده است - با احتیاط برخورد

شده است. بر اساس این دو بخش اهمیت شهر تنها در گسترش جمعیت آن نیست، بلکه نکته تمایز شهر از روستا و ارتقای روستا به شهر در آن است که شماری از مردم را بتوان تحت یک کنترل یکسان درآورد تا تشکیل جامعه‌ای کاملاً متمایز بدهند. و جهد خود را برای مقاصد و هدف‌هایی به کار بزند که مافوق طبیعت و زنده ماندن هستند.

در این بخش‌ها نویسنده با نشان دادن تصاویری از شهرهای کهن و نمادهای شهری، دربی کشف چگونگی شکل گیری اجتماع شهری است. این تصاویر با نگاهی عمیق مفهوم تغییر و روند تحولات شهرها و شهر گرایی را به خوبی نشان می‌دهند و مدنیت را بر کالبد فیزیکی خود می‌کشانند. بخش‌های بعدی کتاب عبارتند از:

بخش پنجم، ظهور پولیس

بخش ششم، شهر و نزد در بر ابر شهر آرامانی

بخش هفتم، استبداد و مدنیت هلنیستی

بخش هشتم، از بزرگ شهر تا شهر مردگان

بخش نهم، صومعه و جامعه

بخش دهم، خانه داری شهری دوره میانه

بخش یازدهم، گسیختگی های سده‌های میانه، چشم داشت‌های امروزی

تحول شهر هلنی «یونان پیش از اسکندر» به مادر شهر هلنیستی یونان پس از اسکندر و سپس به «بزرگ شهرهایی» که اسکندر ساخت، شاهد تغییرات ناگهانی نبوده است، زیرانهادها و شکل‌های شهرهای بعدی از پیش در شهرهای تجاري آسیای صغیر تعیین شده بود.

«زندگی شهری در یونان، با گفتمنی سرشار از زندگی آغاز شد و با برخوردهای خشن و مبارزات فیزیکی به انجام گرایید. تحت سلطه سلسله‌ای از فاتحین شاهی و شاهنشاهی گفتمنان رو به خاموشی نهاد و با آن مبارزه نیز به پایان رسید. آن چه از یک نمایش شهری قدیمی باقی مانده بود، صرف ظاهر آن بوده، نمایشی که در برایر تماشگرانی بی تفاوت و بی اراده به روی صحنه می‌آمد، بازیگران با وقار حرفه‌ای اندام خود را پیچ و تاب می‌دادند تا آن را از حالت طبیعی خارج کنند و دلقک‌های کوتوله جایی را خصب کرده بودند که روزی جایگاه شهر و ندان شریفی به شمار می‌رفت که از مناعت طبع و عزت نفس برخوردار بودند».

مزیت اصلی کتاب بیان روندهایی است که افول تمدن‌های رادر بستر تاریخی و در مکان‌های مختلف نشان می‌دهد. به نظر می‌رسد اتفاقاتی که در این فرایند شکل می‌گیرند، برای پیشامدهای

زندگی شهری در یونان با گفتمنی سرشار از زندگی آغاز شد و با برخوردهای خشن و مبارزات فیزیکی به انجام گرایید

به عقیده ممفوود،
برای درک مفهوم
شهر پس از سده های
میانی، باید نسبت به
تفسیری که از
رنسانس می شود و
هنوز هم باب طبع رو
و مورد پسند است -
یعنی نهضتی که
مفهوم آن حرکت به
سوی آزادی و برقرار
دوباره شان انسانی
شناخته شده است -
با احتیاط برخورده کر

با شاخک های حساس» و ... اشاره کرد.
« کارکرد عمده شهر این است که قدرت را به شکل ممفوود
معتقد است که، انرژی را به فرهنگ، ماده مردم را به نمادهای زندگانی
و تولید مثل بیولوژیکی را به خلاقيت اجتماعی تبدیل کند. وظایف مثبت
شهر نمی تواند بدون ایجاد ترکیبات نهادی تازه برای رویارویی با
انرژی های زیادی که اکنون در فرمان انسان است عمل شود.»
« شهر در آغاز به صورت خانه خداشکل گرفت، جایی که مظاهر
ازش های جاودانی و آشکار کننده امکانات الهی بود. گرچه نشانه ها
و نهادها تغییر یافته اند، ولی حقایق و رای آن ها به همان صورت باقی
مانده اند. انسان در پندراه خدایان خویش و تا اندازه ای که آن ها
تعیین کرده اند، رشد می کند.»
کفه اختلال الوهیت و قدرت و شخصیت که شهر کهن را هستی
بخشید، اکنون باید بر مفاهیم ایدئولوژی و فرهنگ زمان ماسنگینی
کند و در قالب های جدید مدنی و منطقه ای و جهانی ریخته شود و
شكل بگیرد.
برای شکست دادن نیروهای بی عاطفه ای که اکنون مدنیت را
از درون تهدید می کند ماباید بر محدودیت ها و خنثی سازی های
اصلی که شهر را در سراسر تاریخ دنبال کرده است، فایق آییم. در
غیراین صورت خدایان عقیم قدرت که جلو آن ها با محدودیت های
طبیعی و هدف های انسانی گرفته نشده است، انسان را دوباره در
پندراه بی چهره خود می سازند و تاریخ انسان را به پایان می بردن.»
در باور نویسنده، « مأموریت نهایی شهر این است که مشارکت
آگاهانه انسان را در فرایندهای جهانی و تاریخی بیشتر کند. »
کتاب پروفوسور ممفوود از معدود آثاری است که می تواند به صورت
کاربردی مورد استفاده دانشجویان رشته های گوناگون از جمله
جغرافیا و برنامه ریزی، طراحی شهری، معماری، جامعه شناسی
شهری و غیره قرار گیرد. علاوه بر این مطالعه این کتاب برای
سیاستمداران و سیاست گزاران شهری روشنگر خواهد بود.
پی نوشت ها:

- 1- The city in history it's origins, its Transformation and it's prospect's.
- 2- Lewis mumford on the city.
- 3- the story of utopian.
- 4- the culture of cities.
- 5- technics and civilization.
- 6- Faith for living.
- 7- Technics and Human development.

کند، زیرا رنسانس واقعی فرهنگ اروپایی، عصر بزرگ شهرسازی و
پیروزی اندیشه رستاخیزی بود که در سده دوازدهم آغاز شد و ستایش
اغراق آمیز خود را. در کارکسانی چون اکیناس، آلبوت مگنس، دانته و
گیوتو بیه دست آورد.»
واقعیت امر این است که شهر دست ساخته انسان و کانون تمدن
چندین هزار ساله او، در وضعیت کنونی و حتی در بستر تاریخی خود
بارها دچار بحران شده، اما متأسفانه تا کنون آن بحران ها عبرت
مردمان را در بی نداشته است.
« اگرچه ارتباط تنگاتنگی میان توسعه بازگانی و صنعت وجود
دارد، در گفتمان درباره تحول شهری آسان تر این است که این دو
جنبه از نظام سرمایه داری جدید را از هم جدا کنیم. در مورد شهر،
سرمایه داری از آغاز ضد تاریخی بود و به تدریج که در چهار سده
گذشته نیروهای آن تثبیت و پا بر جا گردید، پویایی آن برای نابودی
نیز افزون گشت. پایداری های انسانی جایی در طرح سرمایه داری
نشاست، بلکه آن چه پایدار « مهم » شناخته شد عبارت از آزو حرص و به
دست آوردن ثروت همراه با غرور و آرزوی جاه و مال و قدرت بود. »
ممفوود در ادامه به شهر نشینی و تحولات شهرها در سده های
اخیر می پردازد و بر این اساس بخش پانزدهم کتاب با عنوان « بهشت
فن دیرینه شهر زغال سنگ » و فصل شانزدهم با عنوان « جومه شهر
و واری آن » است. فصل هفدهم و هیجدهم نیز به موضوع افسانه
کلان شهرها و نگاه به گذشته شهر و دورنمای آینده آن اختصاص
دارد. در ازدحام چالش های شهر نشینی جدا از تمام مزیت های آن،
انسان مدام در پی تحول در برنامه ریزی برای رسیدن به آسایش در
سايه زندگی شهری است. « اگر شکل اصلی شهر تحت تأثیر یگانگی
اقتصادهای دیرینه سنگی و نوسنگی قرار گرفته بود، شکل نهایی
بزرگ شهر ظاهرآ نتیجه دنیرویی است که خود را در اشکال نهادی
پس از سده هفدهم به سرعت از هم جدا کردند. یکی از این دو،
اقتصاد تولیدی (صنعتی) بود که انرژی هایی را در مقیاس
بی سابقه ای به کار گرفت. دیگری اقتصاد مصرفی (تجاری) که تا آن
زمان خاص دربار و اشرافیت بود، به سرعت وسائل آسایش و
تجملاتی را که خاص عده محدودی بود تکثیر کرد و به تدریج دامنه
مصلف را گسترش داد. نکته اساسی و هنر بسیار زیبای ممفوود در
انتخاب عنوان ها بوده است.

او به صورت دقیق و کاملاً متفکرانه عنوانین را برای فصل ها و حتی زیر
فصل ها تهیه کرده است. به طور کلی تحولات شهر نشینی و مدنیت و
شهرسازی در عنوانین کتاب به خوبی دیده می شود. از جمله زیباترین این
عنوان ها می توان به « برداشت محدودیت ها »، « غولگرانی پراکنده »،
« ظرفی که می ترکد »، « شهر ناپیدا »، « برگی اعداد درشت »، « دیوانسالاری »